

UN EXEMPLAR NECUNOSCUT AL „GENEALOGIEI CANTACUZINILOR“ DESCOPERIT LA CĂLĂRAȘI

Rodica RĂDULESCU

Genealogia Cantacuzinilor reprezintă cea mai însemnată lucrare de acest gen a istoriografiei vechi românești. Operă de căpătii a banului Mihail Cantacuzino, al cărui original a rămas în Rusia, *Genealogia Cantacuzinilor* este cunoscută la noi prin intermediul a două copii tardive, din sec. al XIX-lea aflate, în prezent, la Biblioteca Academiei Române (ms. nr. 6083) și la Biblioteca Centrală de Stat (ms. nr. 3617). *Genealogia* a fost editată, parțial, de Cezar Bolliac în „Buciumul” (1863) și „Trompeta Carpaților” în 1865 și, integral, de N. Iorga în anul 1902. Acestea sînt datele îndeobște cunoscute, semnalate, de altfel, și de Paul Cernovodeanu într-un material sintetic publicat de Academia de Științe Sociale și Politice în anul 1981¹.

Identificarea, la Muzeul Județean Călărași, a unui al treilea manuscris al *Genealogiei Cantacuzinilor*, nesemnalat pînă în prezent ca atare, ne oferă posibilitatea, astăzi, de a emite noi supoziții și de a contribui cu unele clarificări la îmbogățirea istoriografiei culturale.

Manuscrisul *Genealogia Cantacuzinilor*, inventariat la muzeul nostru cu nr. 2133 a aparținut, conform monogramei imprimate pe copertă, lui Gheorghe Gr. Cantacuzino „mîndru păstrător al averilor culturale moștenite” — cum în caracterizează un contemporan — cel care a oferit spre cercetare, la începutul secolului nostru, un impresionant număr de documente privind istoria familiei Cantacuzino și, implicit, istoria Țării Românești².

Considerînd, în general, cunoscut destinul istoric și intelectual al banului Mihail Cantacuzino, autoexilat în 1776 la curtea Ecaterinei a II-a a Rusiei, dezamăgit fiind de eșecul încercărilor sale de a contribui la eliberarea Țărilor Române de sub dominația otomană, nu vom insista, aici, asupra motivațiilor și genezei *Genealogiei Cantacuzinilor*.

Este însă oportun de subliniat în cele ce urmează că *idealurile* Cantacuzinilor instalați, fie în răsărit, fie în apus, au continuat să anime, în egală măsură, pe Cantacuzinii rămași pe teritoriul țării. Aproape fără excepție, toți urmașii lui Șerban, ai stolnicului Constantin, ai lui Ștefan Cantacuzino s-au dovedit, nedeșmințit, sinceri luptători pentru cauza Țărilor Române, pentru neatîrnarea, unirea și independența lor³. Cele trei copii ale *Genealogiei*

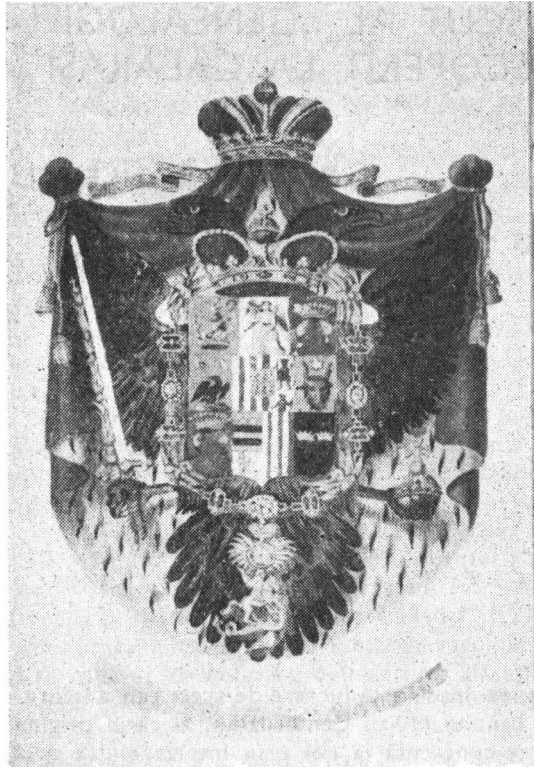

FIG. 1. STEMA FAMILIEI CANTACUZINO

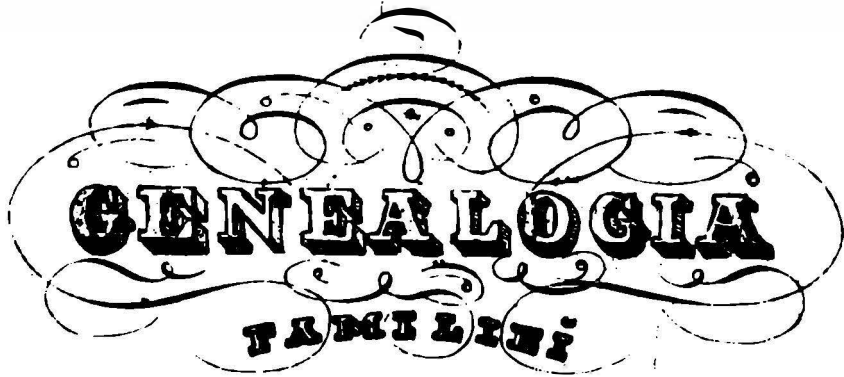

FIG. 2. FOAIA DE TITLU A MANUSCRISULUI

Cantacuzinilor, existente în patrimoniul cultural al țării noastre stau astăzi spre deplină mărturie.

În mod firesc, comparînd aceste trei manuscrise, am încercat să stabilim, mai întîi, filiația și succesiunea lor. Astfel, credem că avem suficiente motive să avansăm ideea că manuscrisul păstrat la Muzeul Județean Călărași, instituit „Genealogia familiei Cantacuzinilor a căria izvorire se trage din neamul de Valua din Pairi de Franța începîndu-se de la anul 800 pogoară pînă la anul 1787” — manuscris care a aparținut lui Gheorghe Gr. Cantacuzino — este prima copie a originalului din Rusia realizată la comanda tatălui său, Grigore Iordache Cantacuzino, care, ca și fratele său Constantin Cantacuzino (Caimacamul), a rămas în țară. Ne stau drept argumente, pe de o parte somptuozitatea acestui manuscris prin utilizarea aurului și argintului la împodobirea stemei iar, pe de altă parte o anume „artisticitate” în realizarea tabelelor genealogice și a vignetenilor. Totodată, un argument important îl constituie preponderența, în cadrul alfabetului de tranziție utilizat, a caracterelor chirilice.

Manuscrisul păstrat la Biblioteca Academiei Române, la fel intitulat ca cel anterior menționat, provine din fondul de documente al familiei Constantin Cantacuzino-caimacamul, unchiul lui Gheorghe Gr. Cantacuzino și este, după toate aparențele, copia imediat contemporană, poate doar ceva mai tardivă, a primului. Afirmația noastră se bazează pe unele diferențe constatate, mai cu seamă în legătură cu utilizarea caracterelor alfabetului de tranziție. În acest sens, se poate observa relativ ușor cum, aici, copistul folosește în mod preponderent, caracterele cursive latinești. Mai concret: dacă cuvîntul « frate » în manuscrisul de la Călărași este scris cu un *ѣ* chirilic tradițional în manuscrisul de la

CANTACUZINILOR

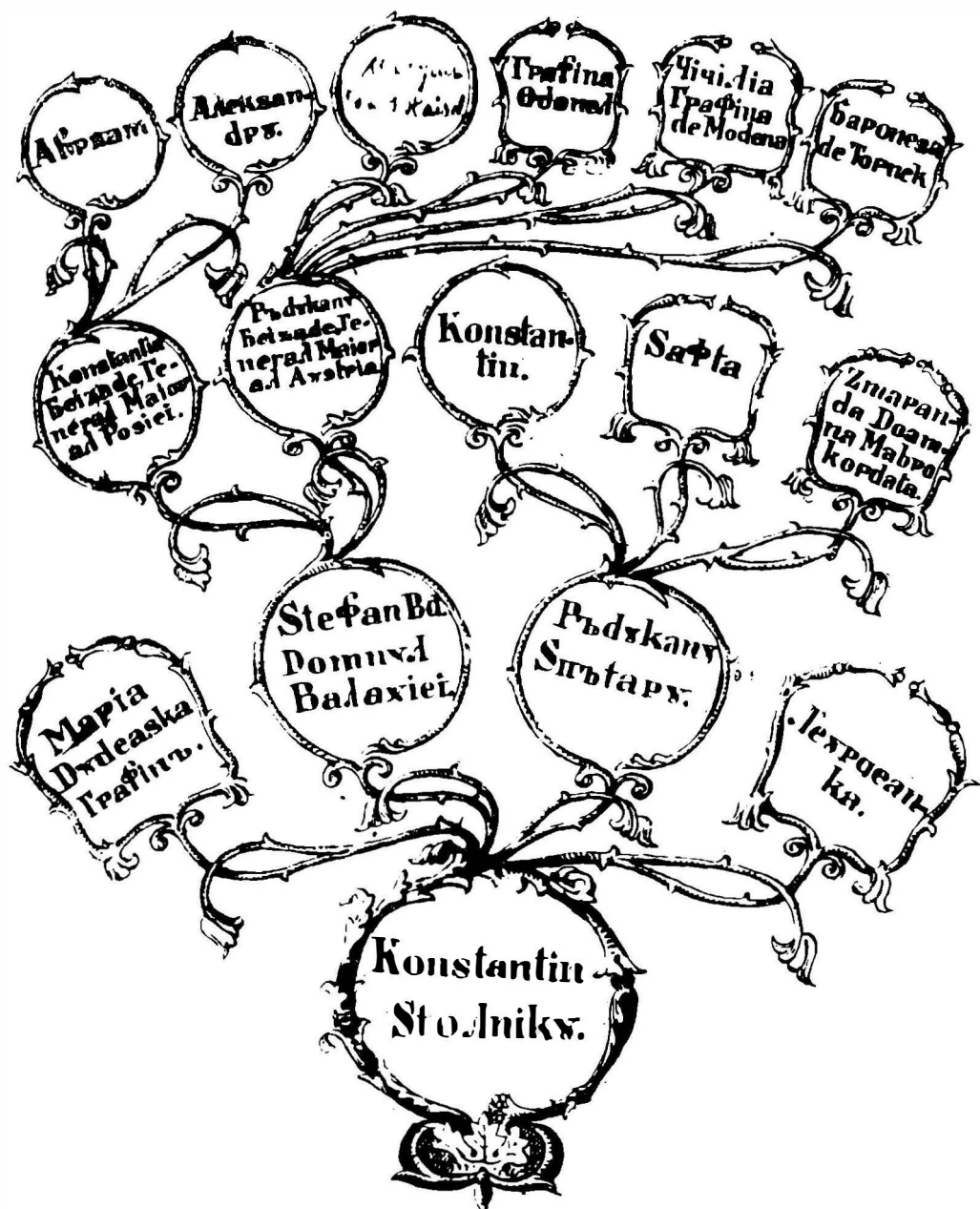
FIG. 3 DETALIU GRAFIC — PAJURA BICEFALĂ
BIZANTINĂ INCLUSĂ ÎN REPREZENTAREA STILIZATĂ A ACVILEI ȚĂRII ROMÂNEȘTI

Biblioteca Academiei Române el apare scris cu un « f » latin; Dacă atributul « românești » este scris cu caractere exclusiv chirilice în manuscrisul nostru, el apare cu caractere preponderent latinești în manuscrisul de la Biblioteca Academiei Române ș.a.m.d.

Desigur, anumite inadvertențe de copiere pot ridica unele semne de întrebare. Astfel, în manuscrisul de la Călărași, la pag. 69, rîndurile 21—22, unde este consemnat, cităm: „(. . .) și încă nici Elena ce au venit din țara nemțească n-au fost soră cu Anca (. . .)”, cuvîntul *soră* fiind omis de copist este adăugat ulterior deasupra rîndului. În manuscrisul de la Biblioteca Academiei Române, la aceeași pagină, omisiunea nu apare. Sîntem, totuși tentați să credem — de astă dată pe temeiuri strict psihologice — că exemplarul cel mai corect este și cel mai recent, fiind cunoscut faptul că, în general, corectitudinea este consecința unei perfecte cunoașteri, în cazul în speță a textului copiat deja o dată. În aceeași ordine de idei, se cere adăugat că manuscrisul de la Biblioteca Academiei Române se caracterizează printr-o mai mare grijă și exactitate față de execuția grafică a elementelor ornamentale, fapt ce ne întărește presupunerea că ne aflăm în fața unei a doua copii, perfecționată și totuși sărăcită sub aspect artistic, realizată de același copist.

În sfîrșit, cel de-al treilea manuscris, de astă dată păstrat la BCS, intitulat *Copie după Genealogia originală pe pergament a familiei Cantacuzino lucrată de spătarul Mihail Cantacuzino în anii 1774—1777 și prescurtate a aceleași genealogii lucrată de fostul caimacam Constantin Cantacuzino în anul 1774* este, așa cum reiese chiar din titlu, dar și din elementele de identificare grafică, cea mai tardivă copie a manuscriselor deja menționate. Și această

III. Familia Sto. Inik. Ivi Konstantin a.l. Treileafiv a.l. Poste. Inik. Konstantin Kantakozino.

IV. Familia lui Mixaiř Sp̃taru, al patriarhului a1 Postelnikului Kon- stantin Cantacuzino

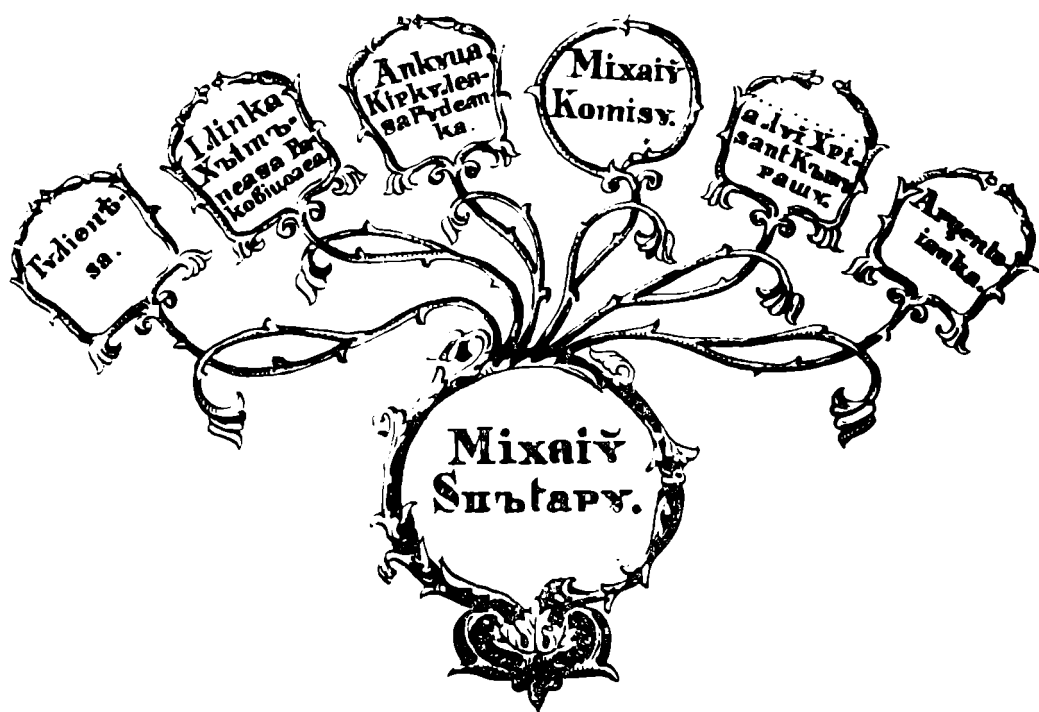

FIG. 4—5. ARBORELE GENEALOGIC AL FAMILIEI CANTACUZINO. DETALII

copie a aparținut, așa cum reiese din preambulul „Genealogiei prescurtate” adăugată la sfârșitul manuscrisului, familiei Constantin Cantacuzino Caimacamul. În 1902, Nicolae Iorga a editat integral tocmai acest al treilea manuscris care, după cum am văzut, nu este și cel mai vechi ! Completarea cu date cronologice precise a spațiilor lăsate libere în cele două manuscrise anterior menționate constituie cel mai prețios argument ! Nota lui Iorga,

înscripție în textul „Istoriei literaturii române din secolul al XVIII-lea”⁴ ni se pare edificatoare în legătură cu circulația, încă nu pe deplin elucidată, a acestor manuscrise. Citez: „Un manuscris e în posesiunea lui Gheorghe Gr. Cantacuzino, altul a cuiva din familia Manu (. . .). Retipărirea mea s-a făcut după copia dată de răposatul Cantacuzino”, adică — precizăm noi — același Gheorghe Gr. Cantacuzino — nepotul de frate al caimacanului C-tin Cantacuzino — om de stat și pasionat păstrător al documentelor familiei sale, decedat în 1913.

Primele două manuscrise, respectiv cel păstrat de Muzeul jud. Călărași și cel păstrat la Biblioteca Academiei Române, sînt realizate pe pergament avînd dimensiunile: 29,2×23 cm. Sînt scrise la 24—25 de rînduri, paginile fiind numerotate de la 1 la 463. Spre deosebire de aceste două, manuscrisul aflat la Biblioteca Centrală de Stat este realizat pe hîrtie; are formatul 43×27,5 cm și conține 244 pagini. Pe copertile de piele al primelor două manuscrise figurează monogramele imprimate cu aur pe culoare roșie și verde, ale familiilor Gheorghe .Gr. Cantacuzino și, respectiv C-tin Cantacuzino, surmontate de coroană princiară. Pe cotorul manuscrisului de la muzeul din Călărași este înscris titlul în românește. „Genealogia familiei princiare Cantacuzino”, spre deosebire de manuscrisul aflat la Biblioteca Academiei RSR care menționează pe cotor titlul în limba franceză. Mai modest, manuscrisul de la BCS este legat în pînză neagră avînd imprimat titlul pe copertă. Considerăm că toate aceste date de ordin strict biblioteconomic pun în evidență importanța care a fost conferită acestei „opere-document de familie” de către Cantacuzinii rămași în țară. Nota de autentificare a Arhivelor Statului din anul 1895 existentă la pag. 403 a manuscrisului nostru se înscrie pe linia aceleiași dorințe de mîndră atestare și consumare a mărturiilor istorice. Faptul că această notă se află pe manuscrisul păstrat la Călărași constituie, credem, un argument în plus în favoarea considerării acestuia drept prima copie după originalul aflat în Rusia. Așadar, rezumînd, se pot emite următoarele presupuneri: În perioada 1830—40 Grigore Iordache Cantacuzino comandă copierea manuscrisului din Rusia, opera unchiului său, banul Cantacuzino. Constantin Iordache Cantacuzino Caimacamul, fratele mezin al acestuia, comandă o nouă copie pentru uzul său și al familiei sale, realizată, de astă dată, după cea deja existentă. Cea de-a treia copie, am văzut că este realizată de același Constantin Cantacuzino caimacamul către sfîrșitul vieții sale. Prima copie a revenit, de drept, lui Gheorghe Gr. Cantacuzino, fiul lui Grigore Iordache Cantacuzino decedat în plină maturitate în 1849. Evident, însăși circulația manuscrisului care ajunge, în final, în biblioteca muzeului din Călărași poate constitui o temă de cercetare arhivistică.

Toate manuscrisele pe care le-am menționat sînt însoțite de stema Cantacuzinilor executată în tempera. De asemenea, aceste manuscrise excelează printr-o varietate de elemente grafice care animă atît pagina de titlu cît și tabelele genealogice. Deși asemănările între primele două manuscrise sînt izbitoare, ochiului avizat nu-i vor scăpa unele diferențe de ordin iconografic sau de execuție. Astfel, stema Moldovei redată prin capul de zimbru în cartierul 6 al scutului de pe stema manuscrisului păstrat la Călărași va fi redat prin cap de *bour*, în manuscrisele Bibliotecii Academiei Române și Bibliotecii Centrale de Stat. Diferențieri cromatice apar la smalțurile cartierelor 3 și 7 ale scutului; în manuscrisul muzeului din Călărași ele sînt verzi. În manuscrisul Academiei și BCS sînt albastre. Aurul și argintul utilizate pentru realizarea stemei manuscrisului de la Călărași sînt înlocuite cu galben și alb în cazul manuscrisului de la Biblioteca Academiei Române și al celui de la Biblioteca Centrală de Stat. Bănuim că asemenea diferențe nu sînt cu totul întîmplătoare și este exclus ca motivațiile să aibă la bază factori doar de ordin material. Mai mult, analizate din punct de vedere al realizării plastice, stemele se diferențiază prin faptul că atît penajul vulturului bicefal, cît și hermina imperială sînt tratate grafic, schematic, în cazul manuscrisului de la Călărași și de manieră bogat picturală în cazul manuscriselor de la Bibli-

oteca Academiei Române și Biblioteca Centrală de Stat. Fără îndoială, avem de-a face cu stări și grade ale talentului și nicidecum cu reproduceri mecanice lipsite de har artistic. Sînt diferențieri care trebuie avute în vedere și în cazul cercetărilor ulterioare.

O mențiune specială se impune în legătură cu calitatea grafică a unor viniete și tablouri genealogice care figurează, mai cu seamă, în primele două manuscrise. Arborescențele trasate sub forma unor vrejuri admirabil compuse și adecvate scopului, se extind pe planșe de dimensiuni relativ mari.

Ele mărturisesc o orientare precisă a gustului către un fast de tip post-rococo foarte apreciat la curțile central europene. Sesizabile ni se par, de asemenea, diferențierile de cadraj consacrate numelor masculine și celor feminine.

O inedită compoziție grafică aflată pe foaia de titlu merită credem, întregul nostru interes.

Iată, la prima impresie avem de-a face cu acvila Țării Românești care, integrată în titlu, pare o contrapondere neostentativă a armelor cantacuzinești. La o mai atentă citire a motivului grafic putem observa, însă, că pajura Țării Românești implică, cu deplină discreție, cumva ascuns primei ochiri, bicefalul cantacuzinesc. Vedem aici nu doar un simplu joc al liniilor ci o frumoasă metaforă încărcată de o bogată semnificație. *Genealogia Cantacuzinilor* este, de fapt, un imn închinat istoriei Țării Românești, închinat acestei admirabile țări care a primit și păstrat pe pămîntul ei tradiția Bizanțului. Această tradiție a fost slujită fără dezmințire și de Cantacuzini. De aceea, în concepție cantacuzină, acvila Țării Românești poate implica, ca o virtuală posibilitate pajura bicefală a bazileilor bizantini. O admirabilă teză, expusă cu subtilitate rar întîlnită și înalt meșteșug, de către un vertiabil artist ce nu și-a dezvăluit încă identitatea. Un mesaj incifrat pe care copiiștii manuscriselor noastre nu l-au trădat. Iată de ce, avem suficiente motive să credem că manuscrisul păstrat la Muzeul județean Călărași constituie o piesă de înaltă valoare care întregeste, astăzi, în mod fericit, patrimoniul cultural al țării.

NOTE

1. Paul Cernovodeanu, *O operă de erudiție a secolului al XVIII-lea: Genealogia Cantacuzinilor* (1787), în vol. *Documente noi descoperite și informații arheologice*, Academia de Științe Sociale și Politice, București, 1981, p. 88—94.

2. Vezi: Nicolae Iorga, *Despre Cantacuzini. Studii istorice bazate în parte pe documentele inedite din arhiva Ghe. Gr. Cantacuzino*, București, 1902. Vezi și: Ioan C. Filitti, *Arhiva Ghe. Gr. Cantacuzino*, București, 1919.

3. Paul Cernovodeanu, *op. cit.* Vezi și: Andrei Pippidi, *Fables, bagatelles et impertinences. Autour de certaines généalogies byzantines des XVI—XVIII è siècles*, în vol. „Hommes et idées du Sud-Est Européen à l'aube de l'âge moderne", București—Paris, 1980, p. 271—288.

4. Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române din secolul al XVIII-lea (1688—1821)*, vol. II, București, 1901.